

Menskunde in de 4^e klas: de mens als ‘openbaar geheim’

Deze tekst wil nog eens in herinnering roepen wat er eigenlijk achter het driegelede beeld van de mens staat.

De driegeleding van het fysieke organisme van de mens is geen ‘idee’ die Rudolf Steiner zomaar werd ingegeven. Het is in dezelfde zin een ‘idee’ als Goethe’s idee van de oerplant. Ook daar vond een directe overgang plaats van het waarnemen van de zintuiglijke wereld naar de wereld van de geestelijke imaginaties. Deze geestelijke idee kon Goethe immers met zijn ‘lichamelijke ogen’ zien (vgl. het beroemde gesprek met Schiller hierover). De driegeleding van de mens zoals die bij Rudolf Steiner voorkomt, is evenzo een geestelijke werkelijkheid die, net zoals bij Goethe, aan een concreet fysiek lichaam, in dit geval niet een plant, maar aan het aardelichaam van de mens, is ‘afgelezen’.

Het is misschien ook hierom dat rond 1888, in de tijd dat Rudolf Steiner nog zoekende was naar de vormen waarin hij zijn eigen geestelijke belevingen kon uitdrukken (Prokofieff), dat hij een innerlijke verlossing vond van zijn eenzaamheid bij het ‘steeds weer lezen van het gesprek dat Goethe met Schiller gevoerd had,... toen Goethe voor Schillers ogen met een paar streken het beeld van de oerplant tekende’ (Mijn Levensweg). Aan dit gesprek van Goethe over de oerplant beleefde hij een geweldige steun en innerlijke zekerheid.

Weliswaar sprak Rudolf Steiner al veel eerder over de vierledige en de drieledige mens, maar het inzicht in de drieledige mens als een functionele eenheid van drie *orgaansystemen* is pas zeer veel later ontstaan (in 1917, Von Seelenrätseln). Deze ontdekking, die tegelijk het karakter van een openbaring heeft, berust bij Rudolf Steiner, evenals bij Goethe, op een grondige en langdurige (30 jaar durende!) studie van de *fysieke* fenomenen. Vanuit deze waarneming en de studie van het fysieke lichaam van de mens is dus een sprong gemaakt naar een ander soort waarneming, namelijk die waar de gestalte van de mens als uitdrukking van een hogere, geestelijke drieledigheid verschijnt. Dat wil zeggen, dat Rudolf Steiner het geestelijke karakter van de gestalte van de mens opging en dat we vanaf dat moment konden spreken over de beeld-vorm van de drieledige mens. Beeld-vorm wil hier zeggen: uitdrukking van iets anders, van iets hogers, van een geestelijke orde, van een geestelijke werkelijkheid.

Dat is fundamenteel anders dan zijn beschrijving van de vierledige mens bijvoorbeeld in de ‘Wetenschap van de Geheimen der ziel’ (1910). Daar beschrijft Rudolf Steiner de mens met zijn fysieke-, ether-, astrale lichaam en Ik, nog direct vanuit zijn geestelijke waarneming. Dat is een kosmisch beeld van de mens, waar zelfs de vorige toestanden van de aarde direct bij betrokken zijn. Dat geldt m.i. ook voor de beschrijving van de drieledige mens in ‘Theosophie’ (1904). Maar bij de drieledige mens (weer: als een functionele eenheid van orgaansystemen) is dat juist omgekeerd, daar wordt de (driegelede) gestalte van de mens eerst, met de zuiver aardse krachten van de waarneming opgebouwd, en pas daarna wordt Rudolf Steiner intuïtief de geestelijke dimensie daarvan gewaar. Je zou ook kunnen zeggen: geopenbaard. De gestalte van de mens moeten we vanaf dit moment geestelijk-fysiek noemen. Dit is de gestalte die uiteindelijk ook de drager van een geestelijk wezen, die ik-drager kan zijn. Deze ontdekking kan zich uiteindelijk alleen in de sfeer van het intuïtieve denken voltrekken. Dat overstijgt de pure waarneming. Door dit kennende inzicht wordt de

geestelijke mensengestalte van de aarde uit opnieuw aan de kosmische driegeleding 'aangesloten', d.w.z. geënt op de grote kosmische driegeledingen zoals bijvoorbeeld die van de rijken van vader zoon en geest.

Andreas Suchantke probeert als volgt te beschrijven hoe het inzicht in deze *geestelijke* realiteit uit de samenwerking van twee *aardse* polaire krachten is ontstaan. 'Het midden[gebied] ontstaat, of wordt gevormd door de fysiek zichtbare, polaire vormkrachten van hoofd en ledematen; die vullen elkaar aan en doordringen elkaar daar [in het midden], waardoor *op een hoger, slechts voor het denken imaginatief ervaarbare wijze* een processueel, dynamisch geheel wordt geschapen'. Dat wil dus zeggen, dat alleen door deze doordringing de hele gestalte van de mens opnieuw wordt geconcipeerd.

Dit driegelede 'geheel' is hierdoor principieel van een andere orde geworden dan de beide constituerende fysieke polaire krachtelementen! Suchantke betreft hier een aanwijzing van Rudolf Steiner bij, n.l., dat onze fysiek – zintuiglijke wereld door de tweehed, door polariteiten wordt gedomineerd. Deze tweehed bestaat in de geestelijke wereld niet. Daar is het laagste principe dat van de driegeleding (zie GA 254, 24.10.1915). De 'idee' van de driegeleding, hier: van de driegelede mens, overwint dus, mits hij als zodanig intuïtief gedacht en herkend wordt, de dualistische conceptie van het zuivere aarde-denken in een zintuiglijke en een zgn. 'boven-zintuiglijke' wereld. In dit 'ideeën-beeld' van de mens (omdat waarneming *en* denken hier beide bij betrokken zijn) worden dus twee werelden, de stoffelijke en de geestelijke, vereend! Ideeën-beeld wil hier dus zeggen, dat in de aardse werkzaamheid van de twee polaire krachten een derde gebied als een zelfstandige, maar tegelijk verbindende eenheid geboren wordt. Daarmee vindt de gestalte van de mens zijn aansluiting bij de kosmisch-geestelijke wereldorde. En daardoor komt de geestelijke werkelijkheid áchter de gestalte als 'openbaar geheim' (Goethe's 'öffentliches Geheimnis') tot verschijning. Die verschijning kan ook niet anders dan een 'geheim' zijn, zolang hij namelijk niet door het intuïtieve denken is herkend. En daarom kan ook niets anders dan een *beeld* daarnaar verwijzen.

En omdat we hier in de vierde klas op de drempel van een periode over de dierkunde staan is het misschien goed erop te wijzen, hoe ook bij de dieren de twee polaire vormkrachten rond een middengebied werkzaam zijn. Weliswaar doordringen ook hier de beide polaire gebieden elkaar, maar omdat we ons in dit geval op het horizontale gebied bevinden (het dier heeft geen verbinding met de verticaal) en niet in het verticale zoals bij de mens, ontstaat er bij de dieren ook geen werkelijk zelfstandig middengebied. Hart en longen, 'het middengebied' van de zoogdieren zijn hier niet zelfstandig, daardoor kan hier ook geen vrij gevoelsleven ontstaan. Dit gebied wordt bij de dieren namelijk 'geannexeerd' door de krachten van de levens- en voortplantingspool. Daarom heerst in dit gebied ook het instinct. Het dier is letterlijk inge-'spannen' in een twee-polige astrale organisatie. Het leeft in de horizontale polariteit van sympathie en antipathie tot zijn omgeving. En daarom kunnen we in geestelijk opzicht bij de dieren ook niet van een werkelijke driegeleding spreken. Het is goed dit te beseffen omdat we bij de dierkunde toch gewend zijn over kop-, ledematen- en rompdieren te spreken. Maar de driegeleding is hier van een totaal andere orde.

Hoewel het driegelede beeld als openbaring van het geestelijke dus slechts als idee, slechts op een bovenzinnelijke, lees: geestelijke manier begrepen kan worden, is het

toch gebaseerd op een concrete, zintuiglijk te begrijpen, aardse polariteit. Het juiste begrip voor een dergelijk fenomeen vinden we dan ook in de formulering: ‘zintuiglijk-bovenzintuiglijk’ [sinnlich-übersinnlich]. Alleen hierdoor kan deze tweevoudige werkelijkheid concreet worden uitgedrukt, omdat het tegelijk de aardse én de geestelijke dimensie omvat.

Daarom kan de uiterlijke, fysieke gestalte van de mens tegelijk ook de openbaarder zijn van de mens als geestelijk wezen, als ik-wezen. Het ik van de mens treedt namelijk nergens concreet als zodanig in verschijning. Maar juist omdat het ik van de mens nergens een specifiek eigen vormuitdrukking in de aardse stof heeft gekregen (het is nergens te localiseren), kun je voor hetzelfde geld zeggen, dat het wel door het totale beeld van de driegelede mens uitgedrukt *moet* worden. Als fysiek-geestelijke werkelijkheid *kan* alleen het driegelede menselijke lichaam er op aarde de zichtbare uitdrukking van zijn.

Het is dus van groot belang, dat de leraar die de periode menskunde en dierkunde gaat geven, doordrongen is van de ‘heiligheid’ van dit beeld van de mens. Dat beeld staat daarom ook niet voor niets als oerbeeld peet bij de nieuwe stap die de kinderen op dit moment in de vierde klas in hun ik-ontwikkeling zetten, de stap die ze voor het eerst tegenover de wereld plaatst.

Dit peet-zijn wil heel letterlijk zeggen: naast hen staan op het moment dat de wereld voor hen *door middel van of met behulp van het beeld van de driegelede mens* wordt ontsloten. De (korte) periode menskunde is daarom de periode die niet alleen aan de dierkunde, maar aan alle andere hierop volgende perioden van wat vroeger ‘natuurgeschiedenis’ genoemd werd (dierkunde, plantkunde, gesteentekunde, etc.) voorafgaat. Dat moet zo zijn, omdat het geestelijke beeld van de mens uiteindelijk de sleutel tot een spirituele kennis van de natuur is. Dit oerbeeld, de gestalte van de mens, is daarom ook het eerste onderwerp ‘uit de grote wereld’ waarover de kinderen horen vertellen. Het is namelijk zowel wereld als zelf. Het heilige lichaam als fysiek-geestelijke eenheid vormt zelf de brug naar het begrijpen van de stoffelijke wereld.

De verschillende vakken kunnen nu, vanuit dit eerste ‘tegenover de wereld staan’, één voor één aan bod komen. Het kind is er klaar voor *want* het heeft zichzelf als een fysiek-geestelijk wezen leren zien. Zo is tegelijk met dit eerste leren kennen van het eigen fysiek-geestelijke wezen, tevens de basis gelegd om de uiterlijke wereld te kunnen ontmoeten en te leren kennen. Nu worden de leergebieden ook pas echt voor ze ontsloten. Het worden echt ‘vakken’, zaakvakken en daarmee kan en moet nu ook een eerste vorm van aanvankelijk leren, van een eerste ‘leerproces’ beginnen. Dat leren bestaat voor een groot deel uit het uit het hoofd leren van feiten en rijtjes. Deze twee horen onlosmakelijk bij elkaar.

Nog van een andere kant vindt dit mensenbeeld voor de 9, 10 jarige een bevestiging. Dat betreft de conferentie van 25 september 1919 waar Rudolf Steiner over het godsdienstonderwijs komt te spreken. Daar wijst Rudolf Steiner er met klem op, dat vanaf het 10^e jaar ook het uitgebreide, spirituele mensbeeld met de kinderen besproken moet worden. Dus niet alleen gaat het gesprek met de leerlingen over de mens in zijn ruimtelijke gestalte, de menskunde, maar Rudolf Steiner vindt het ook van wezenlijk belang dat er met hen over reïncarnatie en karma gesproken wordt, dus over de geestelijke gestalte *in de tijd*. Beide blikrichtingen zijn vanaf dit moment noodzakelijk en vullen elkaar aan.

Maart 2007

(deze tekst is een uitgebreidere versie van het artikel dat in de Lerarenbrieven van Pasen 2007 verscheen. Het is ontstaan naar aanleiding van het artikel van Andreas Suchantke 'Zum Begriff und zur Bedeutung der Dreigliederung für den Unterricht' in de Lehrerundbrief nr.22 van 1981-1).